

OTA-ONA E'TIBORSIZLIGINING BOLALAR PSIXOLOGIK HOLATIGA TA'SIRI

Karimova Mavluda Baxriddinovna

Navoiy viloyati Nurota tumani 6-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ota-ona e'tiborsizligining bolalar psixologik rivojlanishiga ko'rsatadigan salbiy ta'siri ilmiy-psixologik jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, oiladagi mehr-muhabbat, e'tibor va muloqot yetishmovchiligi natijasida bolalarda yuzaga keladigan xavotir, ishonchsizlik, tajovuzkorlik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar hamda emotsional zo'riqish holatlari yoritilgan. Maqolada ota-onaning farzand tarbiyasidagi o'rni, sog'lom psixologik muhit yaratishning ahamiyati va bolalarning ruhiy salomatligini mustahkamlashga xizmat qiluvchi psixologik tavsiyalar bayon etilgan. Tadqiqot natijalari bolalarda sog'lom shaxs shakllanishida oilaviy munosabatlarning muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ota-ona e'tibori, bola psixologiyasi, oilaviy muhit, emotsional holat, ruhiy rivojlanish, psixologik ta'sir, tarbiya, xavotir, agressiya, ijtimoiy moslashuv, mehr-muhabbat, bolalar ruhiy salomatligi.

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda inson hayotining barcha sohalarida katta o'zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, oilaviy munosabatlar tizimida kuzatilayotgan ayrim muammolar bolalar tarbiyasi va ularning psixologik rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bola shaxsining shakllanishida eng muhim ijtimoiy muhit hisoblangan oila uning ruhiy, emotsional va ijtimoiy kamolotida hal qiluvchi o'rin egallaydi. Ota-onaning mehribonligi, e'tibori, qo'llab-quvvatlashi hamda farzand bilan samimiy muloqot qilishi bolaning sog'lom shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi. Aksincha, ota-ona tomonidan yetarli e'tiborning berilmasligi bolada turli psixologik muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Bugungi kunda ayrim oilalarda iqtisodiy muammolar, vaqt tanqisligi, mehnat migratsiyasi, oilaviy nizolar hamda zamonaviy texnologiyalarga haddan tashqari bog'lanib qolish kabi omillar sabab ota-onalarning farzandlariga bo'lgan e'tibori susayib bormoqda. Natijada bolalarda o'zini yolg'iz his qilish, mehr yetishmovchiligi, xavotir, tushkunlik, agressivlik, o'ziga ishonchsizlik kabi salbiy psixologik holatlar shakllanmoqda. Bunday muammolar nafaqat bolaning hozirgi ruhiy holatiga, balki uning kelajakdagi shaxsiy hayoti, jamiyatdagi o'rni va ijtimoiy munosabatlariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Psixologiya fanida bolaning ruhiy rivojlanishida ota-onaning roli juda muhim omil sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, ilk bolalik davrida ota-ona mehrining yetishmasligi bolaning emotsional barqarorligiga salbiy ta'sir qiladi. Bola o'zini xavfsiz va himoyalangan his qilishi uchun oilada sog'lom psixologik muhit mavjud bo'lishi zarur. Ota-onaning befarqligi yoki doimiy nazoratsizligi esa bolaning ruhiy rivojlanishida turli ichki ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Bunday bolalarda muloqotga kirishish qiyinlashadi, o'qishga qiziqish pasayadi, tengdoshlari bilan munosabatlarda muammolar kuzatiladi. Shuningdek, ota-ona e'tiborsizligi bolaning emotsional intellekti rivojlanishiga ham salbiy ta'sir etadi. Mehr va e'tibor yetishmagan bolalarda his-tuyg'ularni boshqarish, boshqalarni tushunish va ijtimoiy vaziyatlarga moslashish qobiliyati sust rivojlanadi. Bu esa keyinchalik turli psixologik va ijtimoiy muammolarning kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, o'smirlilik davrida ota-onaning nazorati va qo'llab-quvvatlashi yetarli bo'lmasa, bolalarda salbiy odatlarga moyillik, internetga qaramlik yoki turli zararli guruhlar ta'siriga tushib qolish xavfi ortadi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi ota-ona e'tiborsizligining bolalar psixologik holatiga ta'sirini ilmiy va amaliy jihatdan tahlil qilishdan iboratdir. Shuningdek, oiladagi sog'lom psixologik muhitning ahamiyatini ochib berish, bolalarda uchraydigan ruhiy muammolarni aniqlash hamda ularning oldini olish bo'yicha psixologik tavsiyalar ishlab chiqish maqolaning muhim vazifalaridan hisoblanadi. Maqola orqali ota-onalarning farzand tarbiyasidagi mas'uliyatini yanada kuchaytirish, bolalarning ruhiy salomatligini asrash va sog'lom avlodni voyaga yetkazish masalalariga e'tibor qaratiladi.

ASOSIY QISM

Bolaning shaxs sifatida shakllanishida oila birlamchi va eng muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Aynan oilada bola ilk bor mehr-muhabbatni his qiladi, muloqot qilishni o'rganadi, o'zini jamiyatning bir qismi sifatida anglay boshlaydi. Ota-onaning farzandga bo'lgan munosabati, e'tibori, mehribonligi va psixologik qo'llab-quvvatlashi bolaning ruhiy salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar oilada sog'lom psixologik muhit mavjud bo'lsa, bola o'zini xavfsiz va erkin his qiladi, o'z fikrini ochiq ifoda etishga intiladi hamda ijtimoiy jihatdan faol bo'lib voyaga yetadi. Aksincha, ota-ona e'tiborsizligi bolaning ruhiy rivojlanishida jiddiy salbiy oqibatlarini yuzaga keltiradi. Ota-ona e'tiborsizligi turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Ba'zi hollarda ota-onaning doimiy bandligi, moddiy muammolar yoki mehnat migratsiyasi sabab farzand bilan yetarli vaqt o'tkazmasligi kuzatiladi. Ayrim oilalarda esa bolaning hissiy ehtiyojlariga befarq bo'lish, uning muammolarini tinglamaslik yoki fikriga ahamiyat bermaslik holatlari uchraydi. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalarning hayotga chuqur kirib kelishi natijasida ayrim ota-onalar farzand bilan jonli muloqot o'rniga telefon va internet bilan ko'proq vaqt o'tkazmoqda. Bu

holatlar bolalarda mehr va e'tibor yetishmovchiligini yuzaga keltirib, psixologik muammolarning shakllanishiga sabab bo'lmoqda. Psixolog olimlarning ta'kidlashicha, ota-ona mehridan yetarlicha bahramand bo'lmagan bolalarda emotsional beqarorlik kuchayadi. Bunday bolalar o'zini yolg'iz, keraksiz yoki himoyasiz his qilishi mumkin. Natijada ularda xavotir, qo'rquv, tushkunlik, ichki bezovtalik kabi salbiy ruhiy holatlar paydo bo'ladi. Ayrim bolalar esa o'zidagi salbiy hissiyotlarni agressiv harakatlar orqali namoyon qiladi. Ular tengdoshlari bilan tez-tez janjallashadi, kattalarning gapiga quloq solmaydi yoki qoidalarni buzishga moyillik bildiradi. Bu esa bolaning maktabdagi xulqi va o'quv faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-ona e'tiborsizligi bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi. Bola ota-onasi tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa yoki maqtov eshitmasa, o'z qobiliyatiga shubha bilan qaray boshlaydi. Natijada unda tortinchoqlik, jur'atsizlik va mustaqil qaror qabul qilishdagi qiyinchiliklar yuzaga keladi. Bunday bolalar ko'pincha jamoaga moslashishda qiynaladi, ijtimoiy munosabatlarda passiv bo'lib qoladi. Ayrim hollarda esa aksincha, e'tibor yetishmovchiligi bolaning haddan tashqari e'tibor talab qiluvchi xatti-harakatlarini keltirib chiqaradi. Shuningdek, ota-ona nazoratining sustligi bolalarda salbiy odatlarga moyillikni kuchaytiradi. Ayniqsa, o'smirlik davrida farzand bilan samimiy muloqotning yetishmasligi ularning internetga haddan tashqari bog'lanib qolishiga, zararli axborotlar ta'siriga tushib qolishiga yoki nosog'lom davralarga qo'shilishiga sabab bo'lishi mumkin. Chunki bola oilada topa olmagan mehr va tushunishni boshqa muhitlardan izlay boshlaydi. Bu esa turli ijtimoiy va psixologik muammolarni yuzaga keltiradi. Ota-ona e'tiborsizligi bolaning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga ham salbiy ta'sir qiladi. Oilada qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lmagan hollarda bolaning o'qishga bo'lgan motivatsiyasi pasayadi. U darslarga qiziqmay qo'yadi, diqqatini jamlashda qiynaladi va bilimlarni o'zlashtirish darajasi tushib ketadi. Chunki bolaning ruhiy holati uning intellektual faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ruhiy jihatdan qo'llab-quvvatlangan bola esa o'z oldiga maqsad qo'ya oladi, o'qishga mas'uliyat bilan yondashadi va muvaffaqiyatga erishishga intiladi. Bolaning sog'lom ruhiy rivojlanishini ta'minlashda ota-onaning farzand bilan muntazam muloqot qilishi muhim ahamiyatga ega. Farzandning fikrini tinglash, uni qo'llab-quvvatlash, muvaffaqiyatlarini e'tirof etish hamda muammolariga befarq bo'lmaslik bola qalbida ishonch va xavfsizlik hissini shakllantiradi. Shuningdek, oilada mehr-muhabbatga asoslangan sog'lom muhit yaratish bolaning emotsional barqarorligini mustahkamlaydi. Ota-onalar farzand tarbiyasida faqat moddiy ta'minotni emas, balki ruhiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlashni ham ustuvor vazifa sifatida ko'rishlari lozim. Maktab psixologlari va pedagoglar ham ota-ona e'tiborsizligi tufayli yuzaga kelayotgan muammolarni erta aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Psixologik suhbatlar, diagnostik metodlar, ota-onalar bilan hamkorlik ishlari orqali bolalarning ruhiy holatini

nazorat qilish mumkin. Shu bilan birga, ota-onalar uchun psixologik trening va seminarlar tashkil etish, oilada sog‘lom munosabatlarni shakllantirish bo‘yicha tavsiyalar berish muhim profilaktik choralaridan biri hisoblanadi. Demak, ota-ona e‘tiborsizligi bolalar psixologik holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan jiddiy muammolardan biridir. Bu holat bolaning emotsional rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi, ta‘limdagi muvaffaqiyati va kelajakdagi shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta‘sir qiladi. Shu sababli har bir ota-ona farzandining nafaqat moddiy ehtiyojlariga, balki uning ruhiy kechinmalari va hissiy ehtiyojlariga ham alohida e‘tibor qaratishi zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ota-ona e‘tiborsizligi bolalar psixologik holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Oilada mehr-muhabbat, e‘tibor va samimiy muloqotning yetishmasligi bolaning emotsional rivojlanishi, o‘ziga bo‘lgan ishonchi hamda ijtimoiy moslashuviga jiddiy zarar yetkazadi. Bunday bolalarda xavotir, tushkunlik, agressivlik, yolg‘izlik hissi va ruhiy beqarorlik kabi salbiy holatlar ko‘proq kuzatiladi. Shu bilan birga, ota-ona nazoratining sustligi bolalarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytirib, turli salbiy odatlar va zararli muhit ta‘siriga tushib qolish xavfini kuchaytiradi. Bolaning sog‘lom shaxs sifatida shakllanishida ota-onaning o‘rni beqiyosdir. Farzand bilan muntazam suhbatlashish, uning fikr va his-tuyg‘ulariga hurmat bilan yondashish, muvaffaqiyatlarini qo‘llab-quvvatlash hamda muammolariga befarq bo‘lmaslik bolada ishonch, xavfsizlik va ruhiy barqarorlikni shakllantiradi. Ayniqsa, bugungi zamonaviy va murakkab davrda bolalarning ruhiy salomatligini asrash uchun oilada sog‘lom psixologik muhit yaratish nihoyatda muhimdir. Shuningdek, ota-onalar, pedagoglar va maktab psixologlari o‘zaro hamkorlikda ishlashi bolalarda uchraydigan psixologik muammolarni erta aniqlash va oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onalar farzand tarbiyasida faqat moddiy ta‘minot bilan cheklanib qolmasdan, ularning ruhiy ehtiyojlariga ham alohida e‘tibor qaratishlari zarur. Chunki mehr va e‘tibor muhitida ulg‘aygan bola kelajakda ma‘naviy yetuk, ijtimoiy faol va ruhiy jihatdan sog‘lom shaxs bo‘lib voyaga yetadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Karimova V.M. **Psixologiya**. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. **Yosh davrlari psixologiyasi**. – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
4. Nishonova Z.T. **Pedagogik psixologiya asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. To‘xtayeva M.X. **O‘smirlar psixologiyasi va tarbiya masalalari**. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2020.
6. Андреева Г.М. **Социальная психология**. – Москва: Аспект Пресс, 2019.

7. Немов Р.С. **Психология.** – Москва: Владос, 2018.
8. Turdiyev N.Sh. **Axborot texnologiyalari va media madaniyat.** – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
9. UNESCO. **Digital Learning and Child Well-Being Report.** – Paris, 2023.
10. World Health Organization. **Public Health Implications of Excessive Screen Use Among Children and Adolescents.** – Geneva, 2022.
11. Internet ma'lumotlari

